

1980 Sonrası Türk Hikâyesinde Tasavvuf

Mustafa Dere

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Ertan Engin, 1980 Sonrası Türk Hikâyesinde Tasavvuf, Palet Yayınları, Konya 2015, (ISBN: 978-605-5262-94-5), 170 s.

Türk Edebiyatında özellikle 1980 sonrasında, diğer türlerde olduğu gibi hikâye türünde de sayı bakımından önemli ölçüde bir artış dikkati çeker. Bu hikâyeler, nitelikleri bakımından farklılıklar taşımaya karşın, bütün hâlinde göz önünde bulundurulduğunda konuları bakımından bir çeşitlilik arz etmektedir. Ferdin yalnızlığı, modern insanın tutumu, kent hayatının şahıslar ve toplum üzerindeki tesiri, arayış, bunalım/ karamsarlık, cinsellik, varlıkla ve onun amacıyla ilgili sorgulamalar, maziye duyulan özlem gibi pek çok başlık bu konular arasında zikredilebilir. Söz konusu başlıklara, toplumsal ve ferdi başkalaşımın akselerasyonu neticesinde, geniş anlamda bütün edebî türlerde dar anlamda ise hikâyelerde mühim bir yer edinen “tasavvuf”u da eklemek gerekir.

“Tasavvuf”un hikâyelerde hem bir tema hem de motif olarak sıkça kullanılması, onun incelenmesi gerekliliğini beraberinde getirir. Bu açıdan Ertan Engin’in büyük bir emek ve sabırla ortaya koyduğu belli olan *1980 Sonrası Türk Hikâyesinde Tasavvuf* adlı kitabı ciddi bir boşluğu doldurmaktadır. Eserde yirmi beş yazar ve onlara ait toplamda elli bir hikâye kitabı ele alınarak tematik başlıklar oluşturulmuş ve bu şekilde bir bölümlenme yapılmıştır. Kitap, “Giriş”, “Definelere Mâlik Virâne: Meczup”, “Hakikat Yolcusuna Hatırlatılan Kavramlar”, “Nâdimlik ve Tâliplik Durakları yahut Eşiktekiler”, “Arayışın Esrârı, Çileleri ve Bulanlar” olmak üzere beş bölümden meydana gelmektedir.

“Giriş” kısmı üç başlığa ayrılmış ve bu başlıkların ilki olan “Tasavvuf Terminolojisinde ve İncelenen Hikâyelerde Sıkça Geçen Bazı Kavramlar”da tasavvuf terminolojisindeki “melâmet”, “kerâmet”, “vahdet-i vücud/vahdet-i şühud” ve “makam, hâl” kavramları ana hatlarıyla açıklanmıştır.

Bu kavramlar üzerinde hususen durulmasının sebebi, söz konusu başlıklar altında sunulan açıklamaların incelemede ele alınan hikâyelerin muhtevalarını anlama yönünde işlevsel olması; bu yolla okuyucuya bir kolaylık sağlanmak istenmesidir. Nitekim konuya hâkim olmayan ve tasavvufi ıstılahı bilmeyen kişiler için bu kısım, girizgâh mahiyetinde küçük bir rehber niteliği taşımaktadır.

Bu bölümün ikinci başlığı “1923-1980 Arası Türk Hikâyesinde Tasavvuftan İzler”de, 1980 sonrası yazılmış hikâyelerdeki tasavvufi tema ve motif zenginliğine daha önce yazılmış eserlerde rastlamanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Ertan Engin buna sebep olarak -Mehmet Kaplan’ın Cumhuriyet neslinden bahsederken “Nesillerin Ruhı” başlıklı yazısında belirttiği- “ruhî muhtevadan boşalma”yı, “dinî duyguların zevallî”ni ve “din duygusunun yerini, onun tam zıttı olan bir duygu, dünya duygusu”nun almasını gösterir. Fakat bu başlıkta değerlendirilen Necip Fazıl, Sâmiha Ayverdi, Nurettin Topçu, Bahaeddin Özkişi, Mustafa Kutlu, Afet İlğaz ve Sezai Karakoç gibi muhafazakâr yahut dinî duyarlılık/hassasiyet sahibi olarak bilinen yazarlar birer istisnayı teşkil etmektedir. Nitekim bu isimler, başta Necip Fazıl olmak üzere, sonraki yılların muhafazakâr ve dinî eksene alarak kalem oynatan yazarları ve şairleri için önemli bir damarı oluşturacaktır.

“Giriş” bölümünün son alt başlığı “‘80 Sonrası Hikâye ve Tasavvuf”ta ise 1980 sonrasında yazılan hikâyelerde tasavvufun dikkat çekici boyutta işlendiği ifade edilir. Yazar, buna ferdî ve psikolojik eğilimlerden başka sosyo-kültürel sebepler de gösterir. Turgut Özal döneminde; hemen her türden yayın serbestçe yapılabilmiş, yine bizzat Özal, Osmanlı medeniyetinin Türk toplumu açısından önemine sık sık vurguda bulunulunca bu medeniyetin temel esaslarından biri olan tasavvuf da rağbet görmüştür. Hayatla birebir münasebet içinde olan edebiyatta da bu eğilimin tezahürlerinin açık bir şekilde ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ayrıca şüphesiz ki dış faktörler de tasavvufun ve bu konudaki araştırmaların, yorumların ve uygulamaların tekrar gün yüzüne çıkmasında etkilidir. Soğuk Savaş sona erdikten sonra “tek hakikatli” pozitivist anlayış yıkılmış; yerine “çok hakikatli” bir bakış açısı hâkim olarak dinî değerler, ruh, mânâ ve metafizik revaç bulmuştur.

“Definelere Mâlik Virâne: Meczip” başlıklı bölümde, tasavvufta ve bu literatürde sıkça karşılaşılan “meczip” tipinden kısaca bahsedildikten sonra tasavvufî temalı hikâyelerde yer alan meczuplara değinilmiştir. Ertan Engin, bu bölümde yer verdiği hikâyelerde çizilen meczup yahut deli portrelerinin tasavvufî kaynaklardaki “ukalâ-yı mecânîn” ile bir paralellik oluşturduğunu belirtmektedir. Dışarıdan deli gibi görünen bu akıllı kimseler, anlaşılması güç şekilde çarpıcı hakikatleri dile getirip insanları şaşırtmakta ve gafletten uyandırmaktadırlar.

“Hakikat Yolcusuna Hatırlatılan Kavramlar” bölümünde ele alınan hikâyelerde, “manevî bir yolculuğa çıkmaya niyetlenen, bunu arzulayan kimselerin üzerinde durması gereken bazı hususlar” dikkatlere sunulmuştur. Yazarın belirttiği şekilde, bu hususların etrafında döndüğü mihver “ölüm”dür. Ayrıca burada söz konusu edilen hikâyelerde hikemî bir ton göze çarpar. Bunu ölümün masivadan uzaklaştıran bir terbiye unsuru olmasıyla alakalı olduğu düşünülebilir. Ölüm meselesinin ele alınması; beraberinde dünyanın geçiciliği ve bu hayata dalıp gitmemek/ kanmamak, ebedî hayatın güzellikleri, masivaya sırt çevirmek, dünyaya ait zevklerden uzaklaşmak gibi konuların işlenmesini beraberinde getirecektir.

“Nâdimlik ve Tâliplik Durakları yahut Eşikteki” başlıklı dördüncü bölümde, hikâyelerde sıkça konu edilen; yaşadıkları günahlardan pişman olan, dünyaya anlam veremeyip arayış içerisinde bulunan ve manevî hakikatlere yönelme eğiliminde olan kimselerin yer aldığı hikâyeler söz konusu edilir. Bu bölümde zikredilen hikâye kişileri çoğunlukla, davranışlarıyla olmasa da “düşünceleri ve duyarlılıklarıyla tasavvufî dünyaya yaklaşan” insanlardır. Bir çeşit arada kalmış olan bu kimseler, dünyadan kopamadıkları gibi bunun azabını duyarlar ve manevî olana yaklaşmaya çalışırlar. Ayrıca, kendilerini olgunlaştıracak ve ruhen huzura erdirecek bir vesileye yahut yola ihtiyaç duyarlar.

“Arayışın Esrârı, Çileleri ve Bulanlar” başlıklı son bölümde incelenen hikâyelerde ise hakikati bulanlar ele alınır. Yazarın incelemesi esas alındığında tasavvufun bir konu olarak işlendiği hikâyelerde bu kimselerin çoğunluğu oluşturduğu görülür. Nitekim bu bölüm, örneklerin çokluğu sebebiyle hacim bakımından diğerlerinden büyüktür. Bu durumu; anlatılan kimselerin kısmen tarihte yaşayan mutasavvıfların, dervişlerin, manevî büyüklerin tesirinde ve rol model olarak sunulan tipler ortaya koymak; okuyucuyu da bu ekseninde hakikate yönlendirmek arzusu ile açıklamak mümkündür. Burada değerlendirilen hikâyelerde dikkati çeken en önemli husus, manevî yolda sâlikin aşması gereken “tövbe”, “tevekkül”, “şükür”, “sabır” ve “rıza” gibi menzillerin de sıklıkla söz konusu edilmesidir. Yolun oldukça çileli oluşu ise bu bağlamda üzerinde durulan önemli bir meseledir. Okur, bu tiplerin yer aldığı hikâyelerde tasavvufî ıstılahla da daha yakından karşılaşma ve onu tanıma fırsatı bulur.

Ertan Engin, kitabın “Sonuç” bölümünde, incelemede ele alınan eserlerde tasavvufun özellikle üç mesele üzerinden işlendiğini ifade etmektedir. Bunlar; sırasıyla “gelenek, modernite(nin sancıları) ve İslâm”dır. Tasavvuf, geleneğin önemli bir unsurudur. Böyle hikâyelerde genellikle klâsik kültürün yaşatıldığı, devam ettiği bir mekân söz konusudur. Bu kültürü evlerinde yaşatanlar tasavvufun gereklerini hayatlarında “içselleştirmiş” kimselerdir. Buldukları mekân da bu nispette müspet bir nitelik arz eder. Masiva, burada yaşayan insanları meşgul edemez. Ayrıca onlar

dışarıdakiler için bir çekim kuvvetine de sahiptir. Modernite(nin sancıları) meselesinde ise tasavvuf, genellikle ferdin modern dünya karşısında karanlığa ve yalnızlığa itilmesi sonucunda bir sığınma ve “bir içsel denge unsuru” olarak belirir. Bu hikâyelerde fert, kendisini tanımak için uğraş verir ve hayatını tasavvuf merkezli olarak anlamlandırmaya çalışıp bu yolla bir çıkış noktası arar. Üçüncü ve son mesele olan “İslâm” başlığına dâhil edilebilecek hikâyeler, diğer hikâyelerden İslâm dini ve tasavvufa dair konularla doğrudan bir münasebet kurulması yönüyle ayrılır. Bu hikâyelerde esas konu, Allah’a lâıyk bir kul olmanın yollarını araştırmak, bu yollar ne kadar güç olursa olsun onları aşmaya çalışmak ve nefisle mücadelenin zorluğunu/ yollarını ortaya koymaktır.

Netice itibariyle Ertan Engin’in kitabının titiz bir okuma ve araştırma sürecinin ürünü olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İncelemeyi ortaya koymadan önce, yazarın İslâm’ın iç nizamı olarak ifade edilebilecek ve belli bir sistematiğe sahip olan tasavvufla ilgili yoğun okumalar yaptığı âşikârdır. Çalışmada söz konusu edilen hikâyelerdeki tahliller ve değerlendirmeler; tasavvufun temel kaynakları da dâhil olmak üzere başka eserlerle kurulan bağıntılar ve yorumlamalar bunun en bâriz delilini oluşturmaktadır. Hem işlenen konu hem de meselelerin ele alınışı noktasında tematik çalışmalar arasında hususî ve önemli bir yer aldığını düşündüğümüz *1980 Sonrası Türk Hikâyesinde Tasavvuf* kitabıyla Ertan Engin’in teşekkürü ve övgüyü hak ettiğini söylemek gerekir.